

Anna Dawidowicz

Pojęcie "jednostka gospodarki uspołecznionej" a ustawodawstwo dotyczące reformy gospodarczej

---

Palestra 31/5(353), 18-39

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

podziałów. Dotyczy to przy tym zarówno odmienności i znacznych różnic uregulowań obu systemu egzekucji, jak i braku spójności zasad podziału w ramach wewnętrznych każdego z tych systemów.

Sprzeczności tych nie usunęły również zasady zawarte w wydanym ostatnio rozporządzeniu Ministrów Finansów i Sprawiedliwości w sprawie określenia granic, w jakich świadczenia z ubezpieczeń osobowych i odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych nie podlegają egzekucji sądowej.

ANNA DAWIDOWICZ

POJĘCIE „JEDNOSTKA GOSPODARKI USPOŁECZNIONEJ” A USTAWODAWSTWO DOTYCZĄCE REFORMY GOSPODARCZEJ

Na podstawie analizy podmiotowego zakresu przepisów kodeksu cywilnego i pozakodeksowych aktów normatywnych przedstawiono w artykule skalę trudności interpretacyjnych w odniesieniu do zakresu pojęcia „jednostka gospodarki uspołecznionej”. W związku z wdrażaną reformą gospodarczą i wzrastającą rolą w obrocie cywilnoprawnym samodzielnych podmiotów gospodarczych wskazano szczególnie na zagadnienia związane z legislacją adekwatną do aktualnych potrzeb gospodarczych.

I. Uwagi wstępne

Realizacja założeń reformy gospodarczej umożliwiła powstanie rozmaitych rodzajów jednostek gospodarczych należących do sektora uspołecznionego i nie uspołecznionego, a także jednostek o charakterze mieszanym, reprezentujących różne formy własności.

Akty normatywne kreujące te jednostki, jak również pozakodeksowe akty wydawane ze względu na szczególne potrzeby obrotu określają je w sposób zróżnicowany, operując terminami nieostrymi, często nieadekwatnymi do rzeczywistych zadań i struktury tych podmiotów. Ten brak precyzji językowej i spójności terminologicznej jest zjawiskiem niepokojącym. Niejasność i niecisłość stosowanych określeń lub ich brak oraz operowanie różnymi terminami w stosunku do tożsamy — pod względem regulacji prawnych — podmiotów prowadzą w konsekwencji do paradoksalnych sytuacji w postaci wątpliwości co do podmiotowego zakresu danego aktu prawnego. Stan ten spowodowany jest wadliwością w sztuce legislacji, czego efektem jest nie tylko rozbieżność ocen w doktrynie i orzecznictwie, ale często — a także błędne stosowanie prawa.

Jednym z terminów stosowanych w dotychczasowej praktyce legislacyjnej — jako swego rodzaju hasło firmujące jednostki organizacyjne o różnym charakterze i różnych zadaniach — jest pojęcie „jednostka gospodarki uspołecznionej”. Przyjęte w ustawodawstwie i orzecznictwie dla określenia podmiotów reprezentujących własność społeczną, jest jednym z nielicznych pojęć prawnych, które nie mają ustalonej definicji. W rezultacie zakres tego pojęcia, występującego zarówno w prawie cywilnym materialnym i procesowym jak i w innych gałęziach prawa, nie jest całkowicie jasny i od przeszło 30 lat budzi nieporozumienia i kontrowersje. W literaturze istnieje szereg bardzo rozbieżnych wypowiedzi wielu autorów usiłujących — na podstawie obowiązujących aktów normatywnych, a także orzecznictwa sądowego i arbitrażowego — wytyczyć granice tego pojęcia, aby zbudować katalog jednostek określanych mianem j.g.u. i wypracować ostateczną ich definicję. Starania te, jak dotychczas, nie zostały uwieńczone powodzeniem i, jak się zdaje — wobec pojawiania się w naszej rzeczywistości gospodarczej najrozmaitszych form jednostek organizacyjnych — o jednoznaczną identyfikację j.g.u. będzie coraz trudniej.¹

Realizacja reformy gospodarczej i trwający proces dostosowywania przepisów prawa do jej wymagań skłaniają do podjęcia rozważań nad dalszymi losami podmiotów określanych mianem j.g.u. Rozważania te wypada rozpocząć od analizy zakresu podmiotowego pojęcia j.g.u., opartej na przepisach kodeksu cywilnego i wybranych przykładach pozakodeksowych aktów normatywnych.

II. Jednostki gospodarki uspołecznionej w kodeksie cywilnym

Zgodnie z zasadą jedności prawa cywilnego, wyrażoną w treści art. 1 kodeksu cywilnego, reguluje on stosunki cywilnoprawne między wszystkimi podmiotami prawa. Przepis art. 1 § 1 k.c. wśród podmiotów stosunków cywilnoprawnych nie będących osobami fizycznymi wymienia jednostki gospodarki uspołecznionej. Kodeks cywilny, zawierając szereg przepisów dotyczących tych jednostek (wyłącznie lub niektórych tylko ich rodzajów),² nie daje jednak ani pełnego wyliczenia jednostek gospodarki

¹ Por. np. Z. Radwański, E. Lętowska: Miejsce kodeksu cywilnego w systemie źródeł prawa cywilnego, PIP nr 3/85, s. 5.

² Szczegółowe zestawienie przepisów kodeksu cywilnego odnoszących się do j.g.u. podaje A. Wolter: Jednostki gospodarki uspołecznionej w nowym kodeksie cywilnym, PUG nr 8—9/64, s. 201 i n. Por. także: J. Kruszczyńska, T. Jackowski: Jednostki gospodarki uspołecznionej w przepisach części ogólnej kodeksu cywilnego, Palestra nr 11/64, s. 33 i n.; J. Kruszczyńska, T. Jackowski: Stosunki umowne jednostek gospodarki uspołecznionej w kodeksie cywilnym, Palestra nr 1/65, s. 48; J. Krajewski: Odpowiedź na pytanie: Które podmioty procesowe należy uznać za jednostki gospodarki uspołecznionej w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania cywilnego?, Palestra nr 6/65, s. 56 i n.

uspołecznionej, ani też nie określa kryteriów, według których można by odróżnić ten rodzaj jednostek od innych, nie mówiąc już o braku normatywnej definicji j.g.u.

Ustawodawca rozstrzygnął w art. 1 spór dotyczący odrębności tzw. prawa gospodarczego jako oddzielnej dziedziny prawa, regulującej całokształt prawnych form zarządzania gospodarką uspołecznioną.³ Nie uwzględnił jednak równocześnie głosów sygnalizujących — już w czasie prac kodyfikacyjnych — istnienie wielu trudności interpretacyjnych w ustaleniu zakresu pojęcia j.g.u.⁴ W tej sytuacji, noszącej niewątpliwie znamiona niedoskonałości, otworzyło się w doktrynie i orzecznictwie szerokie pole interpretacji terminu j.g.u. i jego zakresu. Interpretacja ta przeprowadzona była na podstawie dwóch przepisów kodeksu cywilnego: artykułu 1 § 2 stanowiącego, że przepisy kodeksu dotyczące jednostek gospodarki uspołecznionej stosuje się także do instytucji państwowych i organizacji społecznych ludu pracującego, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, oraz — pośrednio — artykułu 33 § 1, wymieniającego te jednostki gospodarki uspołecznionej, które są osobami prawnymi. W dążeniu do zdefiniowania pojęcia j.g.u. zestawiono wymienione przepisy k.c. z treścią art. 14 k.p.c., według którego przepisy kodeksu postępowania cywilnego dotyczące jednostek gospodarki uspołecznionej stosuje się także do instytucji państwowych, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej.

Analiza wypowiedzi doktryny wskazuje na to, że różnice w poglądach poszczególnych autorów na zakres pojęcia j.g.u. są bardzo znaczne przy czym wyodrębnić tu można trzy podstawowe kierunki wykładni:

- 1) zwolennicy pierwszego kierunku, opierając się na werbalnym brzmieniu art. 33 § 1 k.c. i art. 14 k.p.c., podkreślają dążenie ustawodawcy do nadania pojęciu j.g.u. maksymalnej treści i objęcia nim wszystkich podmiotów własności społecznej, łącznie ze wszystkimi organizacjami społecznymi

³ Kwestii jedności prawa cywilnego i samodzielności prawa gospodarczego — por. np.: M. Madey, A. Stelmachowski: *Zasady i podstawy prawa gospodarczego a system źródeł tego prawa* (w:) *Rola prawa w rozwoju socjalistycznej gospodarki*, Warszawa 1978, s. 318 i cyt. tam literatura; E. Lętowska: *Normy cywilne w legislacji gospodarczej, stan aktualny i perspektywy* (tamże, s. 428 i n.).

⁴ Por. np. wypowiedź J. Litwina: *Materiały dyskusyjne do projektu kodeksu cywilnego PRL*, Warszawa 1955, s. 54 i 55. Przed kodyfikacją prawa cywilnego postulowano także wypracowanie pojęcia j.g.u. na podstawie wspólnych cech tych podmiotów. Proponowano np. przyjęcie kryterium „uczestnictwa w wykonaniu planu gospodarczego” lub „objęcia planem finansowym Państwa”. Por. w tej sprawie np.: S. Kalicka: *Granice pojęcia „jednostka gospodarki uspołecznionej” w aktach normatywnych*, PUG nr 9/54, a także T. Majewski: *Zakres pojęcia „jednostka gospodarki uspołecznionej”*, *Kontrola Państwowa* nr 4/62, s. 5.

ludu pracującego dopuszczonymi do działania na podstawie obowiązujących przepisów,⁵ z instytucjami państwowymi, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, a także z jednostkami budżetowymi nie mającymi charakteru zakładów budżetowych w postaci naczelnych i terenowych organów administracji państwowej.⁶ Stanowisko takie jest konsekwencją jednolitego traktowania organizacji społecznych, a ponadto — w odniesieniu do organów administracji państwowej — określonego pojmowania działalności gospodarczej;

- 2) przedstawiciele kierunku drugiego, opierając się na analizie treści art. 1 § 2 k.c. łącznie z art. 14 k.p.c., opowiadają się za z wężeniem treści pojęcia j.g.u. przez wyeliminowanie z niego w ogóle organizacji społecznych ludu pracującego.⁷ W tym ujęciu nie przeprowadza się także rozróżnienia między organizacjami społecznymi ze względu na ich charakter i zakres działania;
- 3) wreszcie reprezentanci trzeciego kierunku wykładni pojęcia j.g.u. krytykują zarówno zwolenników interpretacji rozszerzającej jak i zwążającej wskazując, że klucza do rozwiązania problemu zakresu pojęcia j.g.u. nie należy szukać w art. 33 § 1 k.c., ale wyłącznie w art. 1 § 2 k.c., z którego wynika, że cechą charakterystyczną j.g.u. jest prowadzenie przez nią działalności gospodarczej.⁸ Na cechę tę wskazywał

⁵ Por. np.: J. Kruszevska: Zmiany w sądowym postępowaniu cywilnym dotyczące jednostek gospodarki uspołecznionej, PUG nr 4/65, s. 96; początkowo także W. Siedlecki: Zarys postępowania cywilnego, Warszawa 1968, s. 87, ale później autor ten skorygował swe stanowisko, uzależniając zaliczenie organizacji społecznych do kręgu j.g.u. od prowadzenia przez nie działalności gospodarczej — por. W. Siedlecki: Kodeks postępowania cywilnego — Komentarz, Warszawa 1969, s. 110. Por. także: S. Grzybowski: Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego, Warszawa 1976, s. 355; Z. Generowicz: Strony w postępowaniu arbitrażowym, Zielona Góra 1972, s. 47—52 i s. 73 (autor ten za j.g.u. uważał wszystkie państwowe jednostki organizacyjne łącznie z Sejmem i Radą Państwa).

⁶ Tak K. Korzan (Arbitraż i postępowanie arbitrażowe, Warszawa 1980, s. 114 i n.), według którego organy administracji państwowej są j.g.u., ponieważ prowadzą działalność gospodarczą polegającą na racjonalnym rozmieszczeniu sił wytwórczych i na dyspozycji środkami budżetowymi. Zdaniem tego autora działalnością gospodarczą jest również nabywanie urzędów biurowych niezbędnych do prawidłowego urzędowania. Por. także Z. Generowicz: Jednostki gospodarki uspołecznionej a podmioty arbitrażowe, „Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego” nr 6/68, s. 86 i 88.

⁷ Tak J. Krajewski: op. cit., s. 65 i n.; tenże: Gwarancje ochrony własności społecznej w postępowaniu cywilnym, PIP nr 7/65, s. 33; tenże: Sytuacja prawna jednostki gospodarki uspołecznionej w procesie cywilnym, Toruń 1969, s. 27; także A. Wolter: Osoby fizyczne i osoby prawne w kodeksie cywilnym, Centralne Zaoczne Studium Nowego Prawa Cywilnego, Rodzinnego i Opiekuńczego, Katowice 1965/1966, s. 30 i n.

⁸ Por. np. J. Jodłowski: W kwestii pojęcia j.g.u. w kodeksie cywilnym i kodeksie postępowania cywilnego, PIP nr 4—5/66, s. 670.

S. Buczkowski, który definiując pojęcie j.g.u. określił ją jako „państwową, spółdzielczą lub społeczną organizację, której zadanie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej.”⁹ Z definicją tą polemizował J. Krajewski utrzymując, że nie wyczerpuje ona zagadnienia w całości, jako że art. 1 § 2 k.c. każe stosować przepisy kodeksu cywilnego dotyczące j.g.u. także do instytucji państwowych i organizacji społecznych ludu pracującego, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej.¹⁰ W efekcie autor ten doszedł do wniosku, że definicja j.g.u. powinna obejmować również podmioty, o których mowa w art. 1 § 2 k.c.¹¹

W literaturze dyskusyjnym problemem była początkowo również kwestia, czy osobowość prawna jest przesłanką konieczną do kreowania przymiotu j.g.u. Pomimo stosunkowo jasnego sformułowania przepisu art. 33 § 1 k.c. („Osobami prawnymi są następujące jednostki gospodarki uspołecznionej . . . . .”), J. Krajewski reprezentował pogląd, że osobowość prawna jest cechą konieczną j.g.u., wywodząc ten wniosek z brzmienia art. 64 k.p.c.¹² Obecnie problem ten rozstrzygnięto jednoznacznie i nie budzi już wątpliwości teza, że posiadanie osobowości prawnej nie jest warunkiem ani cechą charakterystyczną j.g.u.¹³

Opowiadam się za stanowiskiem zwolenników trzeciego wymienionego wyżej nurtu wykładni terminu j.g.u. Nie ulega bowiem wątpliwości, że podstawą do zdefiniowania pojęcia j.g.u. nie może być art. 33 § 1 k.c., gdyż określa on jedynie, które j.g.u. są osobami prawnymi. Co więcej, jak to podkreśla J. Jodłowski,¹⁴ uznanie za j.g.u. wszystkich podmiotów wymienionych w pkt 3 i 6 art. 33 § 1 (a więc wszystkich państwowych jednostek organizacyjnych i organizacji społecznych ludu pracującego, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną) spowodowałoby kolizję z art. 1 § 2 k.c. Logiczna wykładnia normy art. 1 § 2 k.c. przemawia za zdecydowaniem za uznaniem, że cechą pozwalającą na wyodrębnienie podmiotów określanych mianem j.g.u.

⁹ S. Buczkowski: Problematyka obrotu uspołecznionego w kodeksie cywilnym, PIP nr 10/64, s. 492, 479 i n.

¹⁰ J. Krajewski: Sytuacja prawna (...), s. 30.

¹¹ Jest to stanowisko odmienne od stanowiska prezentowanego przez tego autora na podstawie przepisów k.p.c. (por. przypis 7).

¹² J. Krajewski: Odpowiedź na pytanie (...), s. 56; tenże: Gwarancje ochrony (...), s. 33 i n. Autor zmienił następnie swe stanowisko twierdząc, że poprzedniego poglądu nie podtrzymuje (por. jego pracę: Sytuacja prawna (...), s. 31), jednakże w tej samej pracy zmienił zdanie twierdząc, że „wszystkie jednostki gospodarki uspołecznionej mają osobowość prawną” (tamże, s. 66).

¹³ Por. w tej kwestii interesujące opracowanie A. Kleina: Ewolucja osobowości prawnej (w:) Tendencje rozwoju prawa cywilnego, Wyd. PAN 1983, s. 54 i m., a także pracę S. Szera: Państwowe osoby prawne, PIP nr 12/64, s. 841 i n.

¹⁴ J. Jodłowski: op. cit., s. 660.

jest prowadzona przez nie działalność gospodarcza. Kluczowe zatem znaczenie dla określenia granic terminu j.g.u. ma zakres pojęcia „działalność gospodarcza”,¹⁵

W związku z tym należy teraz odpowiedzieć na pytanie, jaki zakres i charakter prowadzonej działalności gospodarczej uznać należy za wystarczający do zaliczenia danej jednostki do kategorii i.g.u.

Poglądy piśmiennictwa w tej kwestii cechuje również znaczna rozbieżność. Jakkolwiek w literaturze wydaje się przeważać pogląd, że działalnością gospodarczą jest prowadzenie produkcji, handlu lub świadczenie usług,¹⁶ to jednak są głosy odmienne, pojmujące działalność gospodarczą w znaczeniu szerokim jako akty dotyczące sfery ogólnego sterowania (zarządzenia) gospodarką, koordynacji i redystrybucji środków budżetowych.¹⁷

Za słuszne, moim zdaniem, należałoby uznać to stanowisko, które — w celu określenia zakresu podmiotowego pojęcia j.g.u. — ujmuje działalność gospodarczą w znaczeniu wąskim, to znaczy jako prowadzenie przez dany podmiot zawodowej i zarobkowej działalności w zakresie produkcji, handlu lub usług. Na pogląd ten zdaje się wskazywać aktualne orzecznictwo sądowe i arbitrażowe, które za działalność gospodarczą — w rozumieniu art. 3 ust 1 pkt 5 ustawy z dnia 23.X.1975 r. o PAG¹⁸ — uznało tylko działalność zewnętrzną polegającą na stałym i odpłatnym świadczeniu usług w szerokim tego słowa znaczeniu, mających na celu zaspokojenie cudzych potrzeb materialnych i niematerialnych. Nie jest natomiast działalnością gospodarczą działalność prowadzona na potrzeby własne osoby prawnej lub zrzeszonych w niej członków.¹⁹

W konsekwencji takiego pojęcia działalności gospodarczej jednostka sterująca procesami gospodarczymi i pozostająca poza sferą bezpośredniej działalności gospodarczej nie mieści się w zakresie podmiotowym pojęcia j.g.u. Nie jest również j.g.u. jednostka nabywająca na własne potrzeby urządzenia i materiały biurowe.²⁰

¹⁵ Por. np.: Z. Rzepka: Wątpliwości na tle stosowania pojęcia „jednostka gospodarki społecznej”, Nowe Prawo nr 10/74, s. 1275; Z. Rzepka: Jednostki gospodarki społecznej, PUG nr 8—9/65, s. 231; J. Jodłowski: op. cit., s. 666 i n.; K. Korzan: op. cit., s. 110.

¹⁶ Tak Z. Rzepka: op. cit., s. 225; por. także wypowiedź tego autora w pracy zbiorowej: Kodeks cywilny — Komentarz, Warszawa 1972, s. 30; J. Krajewski: Sytuacja prawna (...), s. 32; M. Madey, A. Stelmachowski: Zarys prawa gospodarczego, Warszawa 1980, s. 68 i n.

¹⁷ Tak np. K. Korzan: op. cit., s. 114; J. Głiszczyński, M. Syrek: Podstawy wiedzy o gospodarce PRL, Katowice 1972, s. 21—25 i 35—38; B. Wisłocka-Swańdzba: Finanse w gospodarce socjalistycznej, Katowice 1972, s. 14 i n.

¹⁸ Dz. U. Nr 34, poz. 183.

¹⁹ Por. np. postanowienie SN z 30.V.1983 r. III CO 1/83, OSNCP nr 4/84, poz. 53, a także orzeczenie GKA z 13.XI.1984 r. OT-5304/84, PUG nr 12/85, poz. 1674.

²⁰ Patrz: K. Korzan — przypis 6.

Zachowała zatem, jak sądzę, aktualność klarowna i jednoznaczna definicja j.g.u. skonstruowana przez S. Buczkowskiego,²¹ eliminująca z podmiotowego zakresu pojęcia j.g.u. znaczną liczbę różnorodnych jednostek prowadzących działalność gospodarczą ubocznie, czy też tylko dorywczo.

Jeżeli zatem za niezbędną cechą jednostki gospodarki uspołecznionej uznać zewnętrzną działalność gospodarczą wykonywaną jako zadanie w znaczeniu wąskim (tj. w zakresie produkcji, handlu lub świadczenia usług), to liczba jednostek organizacyjnych, które należałoby zaliczyć do kategorii j.g.u., ulegnie znacznemu zwężeniu.

W literaturze przedmiotu jednostki gospodarki uspołecznionej dzielone są różnie. Najbardziej klarowny, moim zdaniem, jest podział przeprowadzony odpowiednio do podziału mienia (art. 44 k.c.) na mienie ogólnonarodowe (państwowe), mienie organizacji spółdzielczych oraz mienie organizacji społecznych ludu pracującego. Opierając się więc na tym kryterium, wypada podzielić jednostki gospodarki uspołecznionej na: państwowe jednostki gospodarcze, spółdzielcze jednostki gospodarcze, społeczne jednostki gospodarcze i jednostki o mieszanym typie własności.

Państwowe jednostki gospodarcze

Spośród wymienionych w art. 33 § 1 podmiotów nie budzi zastrzeżeń zaliczenie do kręgu j.g.u. Skarbu Państwa, jedno- i wielozakładowych przedsiębiorstw państwowych i ich zrzeszeń oraz banków państwowych (art. 33 § 1 pkt 1 i 2 k.c.). Przemawia za tym logiczna wykładnia tego przepisu, a także fakt, że wszystkie te jednostki prowadzą — jako główne zadanie — działalność gospodarczą. Są one również osobami prawnymi, aczkolwiek Skarb Państwa jest osobą prawną szczególnego rodzaju, nie będącą jednostką organizacyjną w sensie wyodrębnionego zespołu pracowników i urządzeń materialnych. Jest to w rzeczywistości szczególna konstrukcja umożliwiająca samemu Państwu występowanie w stosunkach cywilnoprawnych w charakterze podmiotu.²² W stosunkach cywilnoprawnych Skarb Państwa zgodnie z art. 34 k.c. uważany jest za podmiot praw i obowiązków, które dotyczą części mienia ogólnonarodowego nie będących pod zarządem innych państwowych osób prawnych.

W grupie podmiotów określonych w art. 33 § 1 pkt 3 jako „inne państwowe jednostki organizacyjne, którym przepisy szcze-

²¹ Patrz: przypis 9.

²² Tak A. Wolter: *Prawo cywilne — Zarys części ogólnej*, Warszawa 1982, s. 190; Por. także: L. Kurowski: *O pojęciu Skarbu Państwa w prawie socjalistycznym*, „*Studia Prawnicze*” 1970 nr 26—27, s. 93 oraz wypowiedź Z. Rzepki: *Kodeks cywilny (...)*, op. cit., s. 32.

gólne przyznają osobowość prawną”, zaliczyć należy do kategorii j.g.u. wyłącznie te jednostki, których zadaniem jest prowadzenie działalności gospodarczej. Będą to więc w szczególności spółki kapitałowe (spółki akcyjne, z ograniczoną odpowiedzialnością — por. art. VI przep. wpraw. k.c., zakłady budżetowe,²³ gospodarstwa pomocnicze jednostek budżetowych,²⁴ jednostki badawczo-rozwojowe²⁵), jeżeli ich zadaniem jest prowadzenie działalności gospodarczej.

Spółdzielcze jednostki gospodarcze

Zgodnie z art. 33 § 1 pkt 4 k.c. jednostkami gospodarki społecznej są spółdzielnie wszystkich typów i ich związki. Grupa ta w zasadzie nie budzi wątpliwości, ponieważ zgodnie z treścią art. 1 prawa spółdzielczego²⁶ spółdzielnie są zrzeszeniami mającymi na celu prowadzenie działalności gospodarczej. Pewne zastrzeżenia można by jednak zgłaszać pod adresem Naczelnej Rady Spółdzielczej, której główne zadanie polega raczej na funkcji reprezentacji ruchu spółdzielczego oraz na inicjowaniu i organizowaniu tego ruchu, a tylko ubocznie na działalności gospodarczej (np. w formie działalności wydawniczej). Nauka zaliczyła jednak również Naczelną Radę Spółdzielczą do kręgu j.g.u.²⁷

Do kategorii spółdzielczych jednostek gospodarki społecznej zaliczyć należy także bez wątpienia rzemieślnicze spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu, których byt prawny reguluje ustawa z dnia 8.VI.1972 r. o wykonywaniu i organizacji rzemiosła²⁸ oraz banki spółdzielcze.²⁹

Spółeczne jednostki gospodarcze

Oprócz kółek rolniczych i ich związków (art. 33 § 1 pkt 5 k.c.), które są niewątpliwie jednostkami gospodarki społecznej, ustawa z dnia 8.X.1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników³⁰ wymienia ponadto — jako organizacje rolników —

²³ Por. zarządzenie Ministra Finansów z 27.XII.1984 r. w sprawie zakładów budżetowych, MP z 1984 r. Nr 30, poz. 204.

²⁴ Por. zarządzenie Ministra Finansów z 27.XII.1984 r. w sprawie gospodarstw pomocniczych jednostek budżetowych, MP z 1984 r. Nr 30, poz. 205.

²⁵ Por. ustawę z 23.VII.1985 r. o jednostkach badawczo-rozwojowych, Dz. U. z 1985 r. Nr 36, poz. 170.

²⁶ Ustawa z dnia 16.IX.1982 r. — Dz. U. Nr 30, poz. 210.

²⁷ Por. S. Grzybowski: op. cit., s. 226; także Z. Generowicz: op. cit., s. 59.

²⁸ Tekst jednol.: Dz. U. z 1983 r. Nr 7, poz. 40.

²⁹ Zgodnie z art. 75 ust. 1 ustawy z dnia 26.II.1982 r. — Prawo bankowe (Dz. U. Nr 7, poz. 56) banki spółdzielcze mogą być tworzone z zachowaniem trybu określonego przepisami prawa spółdzielczego.

³⁰ Dz. U. Nr 32, poz. 217.

koła gospodyń wiejskich, rolnicze zrzeszenia branżowe, związki rolników i organizacje rolników oraz związki rolniczych zrzeszeń branżowych (art. 3). Organizacje rolników mogą, w myśl art. 12 ustawy, prowadzić działalność gospodarczą w zakresie określanym w statutach. Wydaje się, aczkolwiek nie bez pewnych wątpliwości,³¹ że wszystkie one mogą być zaliczone do grupy j.g.u.

Wskazanie innych organizacji społecznych ludu pracującego będących jednostkami gospodarki uspołecznionej nastręcza pewne trudności i wywołuje kontrowersje w literaturze. Jest to spowodowane wielością i różnorodnością typów tych organizacji, a także ich różnymi zadaniami i celami.³²

Do roku 1986 rysowały się w doktrynie dwa przeciwstawne poglądy dotyczące zaliczenia organizacji społecznych ludu pracującego do kręgu j.g.u. Pierwszy³³ kojarzył zaliczenie tych organizacji do j.g.u. z wydanym — na podstawie uchwały nr 446/58 Rady Ministrów³⁴ — zezwoleniem na prowadzenie działalności gospodarczej, drugi, przeciwnie, uznawał, że warunkiem zaliczenia organizacji społecznych do kategorii j.g.u. jest prowadzenie przez nie — jako głównego zadania — działalności gospodarczej. Fakt zaś wydania zezwolenia na prowadzenie tej działalności świadczy sam przez się o tym, że w ramach swych statutowych zadań organizacja społeczna działalności gospodarczej nie prowadzi.³⁵

Obecnie kwestia ta została uregulowana w sposób odmienny. Ustawa z dnia 31.I.1985 r. o drobnej wytwórczości³⁶ odróżniła działalność gospodarczą organizacji społecznych od ich działalności statutowej. Rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów z dnia 22.X.1985 r. w sprawie działalności gospodarczej organizacji społecznych,³⁷ mocą którego uchylona została uchwała nr 446/58 RM, określiło rodzaje organizacji społecznych, które na podstawie

³¹ Por. M. Tyczka (Arbitraż i postępowanie arbitrażowe, Warszawa 1985, s. 125 i 126), który zgłasza wątpliwości dotyczące zaliczenia rolniczych zrzeszeń branżowych i ich związków oraz związków kółek i organizacji rolniczych do podmiotów arbitrażowych ze względu m.in. na pełnione przez organizacje rolnicze funkcje związków zawodowych rolników. Por. także bardziej kategorię opinię na ten temat S. Włodzki: Arbitraż gospodarczy, Warszawa 1985, s. 185 i 186.

³² Por. T. Misiuk: Pojęcie organizacji społecznej ludu pracującego, PiP nr 1/69, s. 17 i n.

³³ Por. np.: J. Krajewski: Sytuacja prawna (...), s. 34; J. Jodłowski: W kwestii pojęcia (...), s. 659; W. Bober: Właściwość podmiotowa PAG, Nowe Prawo nr 10/76, s. 1394. Por. także orzeczenie SN z 1.VI.1965 r. I CZ 80/64, PiP nr 5-6/66, s. 828.

³⁴ Uchwała z dnia 17.XI.1958 r. w sprawie działalności gospodarczej organizacji społecznych (nie publikowana). Przytacza ją J. Wiącek: Stowarzyszenia w państwie socjalistycznym, Warszawa 1962, s. 84 i n.

³⁵ Tak K. Korzan — op. cit., s. 119 i n.

³⁶ Dz. U. Nr 3, poz. 11.

³⁷ Dz. U. Nr 51, poz. 265.

zezwolenia mogą prowadzić działalność gospodarczą. Są wśród nich również organizacje społeczne ludu pracującego.

Organizacja społeczna może prowadzić działalność gospodarczą w formie działalności wytwórczej, usługowej, handlowej, wydawniczej i szkoleniowej (§ 2 ust. 4 rozporządzenia), a także w formie udziału w spółce prawa handlowego, w spółdzielni lub przedsiębiorstwie mieszanym (§ 3 ust. 4). Rozporządzenie stanowi, że organizacje społeczne prowadzące działalność gospodarczą na podstawie wydanego zezwolenia są w zakresie tej działalności jednostkami gospodarki uspołecznionej. Są więc w tym zakresie j.g.u. z art. 33 § 1 pkt 6 k.c., natomiast w zakresie działalności statutowej — zgodnie z art. 1 § 2 k.c. — stosuje się także do nich przepisy kodeksu cywilnego dotyczące jednostek gospodarki uspołecznionej.

Ten dwoisty charakter tych podmiotów wynikający z dwóch odrębnych rodzajów działalności (gospodarczej i statutowej) może sugerować, że w zakresie działalności gospodarczej organizacje społeczne są podmiotami arbitrażowymi, natomiast w zakresie działalności statutowej — podmiotami sądowymi. Taki stan istniał przed wejściem w życie ustawy z dnia 23.X.1975 r. o PAG,³⁸ kiedy to za podmioty arbitrażowe uznano tylko organizacje społeczne posiadające zezwolenie Ministra Finansów na prowadzenie działalności gospodarczej i w zakresie tej działalności.

Obecne uregulowanie zawarte w art. 2 ust. 1 pkt 5 ustawy o PAG jest szersze. Organizacje społeczne prowadzące działalność gospodarczą, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną, są zawsze podmiotami arbitrażowymi, i to niezależnie od tego, czy sprawa dotyczy ich działalności gospodarczej,³⁹ jakkolwiek w świetle nowego uregulowania działalności gospodarczej organizacji społecznych można mieć co do tego wątpliwości.

Zakwalifikowanie do kręgu j.g.u. niektórych organizacji społecznych o nietypowym charakterze może jednak nastęrczać trudności. Problematyczne jest np. kwalifikowanie cechów, izb rzemieślniczych i Centralnego Związku Rzemiosła — do kategorii j.g.u. Chociaż wszystkie te jednostki ustawodawca określa mianem gospodarczych organizacji rzemiosła,⁴⁰ to jednak tylko cechy — w myśl przepisów ustawy — mogą prowadzić działalność gospodarczą określoną w statucie (art. 26 ust. 1 pkt 10 ustawy), i to na zasadzie działalności ubocznej. Natomiast w określonych ustawą zadaniach zarówno izb rzemieślniczych, jak i Centralnego Związku Rzemiosła działalność gospodarcza nie występuje,

³⁸ Por. przypis 18.

³⁹ Por. J. Jodłowski: Głosa do orzeczenia GKA z 18.XII.1976 r. OT-7237/76, PŁP nr 8-9/77, s. 278 i m.

⁴⁰ Cyt. w przypisie 26.

choć — jak wiadomo — może być prowadzona w formie np. placówek handlowych.

Konsekwentne trzymanie się tezy, że jednostką gospodarki uspołecznionej jest tylko taka jednostka, której główne zadanie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, nakazywałoby odmówienie tym organizacjom przymiotu j.g.u., chociaż na podstawie przepisu art. 1 § 2 k.c. należy je traktować jako jednostki zrównane z j.g.u. Są one również podmiotami arbitrażowymi.⁴¹

Identycznie przedstawia się sprawa zaliczenia do kręgu j.g.u. zrzeczeń prywatnego handlu i usług oraz zrzeczeń transportu prywatnego, działających na podstawie przepisów ustawy z dnia 16.VII.1974 r. o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej.⁴² Do zadań tych zrzeczeń należy — jako działalność uboczna — prowadzenie działalności gospodarczej (art. 13 ust. 4 ustawy), natomiast naczelne rady tych zrzeczeń — w myśl ustawy — nie prowadzą żadnej działalności gospodarczej.

Jednostki gospodarcze o mieszanym typie własności

Przejawem wdrażania elastycznych form strukturalnych w gospodarce jest wprowadzona aktami normatywnymi reformy gospodarczej możliwość tworzenia różnorodnych jednostek o charakterze mieszanym, reprezentujących różne sektory własności. Stwarza to warunki do wspólnego podejmowania działalności gospodarczej w sferze produkcji, handlu i usług, a także nauki i techniki w celu osiągnięcia wyników, które — z różnych względów — przekraczałyby możliwości poszczególnych podmiotów.

Ustawa z dnia 25.IX.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych⁴³ przewiduje tworzenie przez przedsiębiorstwo państwowe — w drodze umowy — przedsiębiorstw mieszanych z podmiotem zagranicznym (art. 14 ustawy), a także przedsiębiorstw mieszanych z organizacją spółdzielczą i organizacją społeczną ludu pracującego (art. 15 i 16 ustawy). Warunki tworzenia oraz zasady funkcjonowania przedsiębiorstw mieszanych określają — zgodnie z przepisami ustawy o przedsiębiorstwach państwowych — odrębne przepisy ustawowe. Przepisy takie zostały już wydane.

Ustawa z dnia 23.IV.1986 r. o spółkach z udziałem zagranicznym⁴⁴ przewiduje tworzenie spółek z ograniczoną odpowiedzial-

⁴¹ Por. K. Korzan: op. cit., s. 118 i 119, a także: J. Krajewski: Sytuacja prawna (...), s. 43 i 44 oraz W. Bober: op. cit., s. 1388.

⁴² Tekst jednol.: Dz. U. z 1983 r. Nr 43, poz. 193.

⁴³ Dz. U. Nr 24, poz. 122 z późn. zm.

⁴⁴ Dz. U. Nr 17, poz. 88 (na określenie takich spółek używany też będzie dalej skrót: „z u. z”).

nością i spółek akcyjnych polskich osób prawnych z podmiotami zagranicznymi (art. 2 ustawy). Ze strony polskiej udziałowcami mogą być tylko jednostki uspołecznione: przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielnie i ich związki, instytucje naukowe i jednostki badawczo-rozwojowe posiadające osobowość prawną oraz spółki handlowe, w których Skarb Państwa lub wymienione wyżej osoby prawne mają udziały wynoszące ponad 50% kapitału zakładowego (art. 3 ustawy). Ustawa nie przewiduje ograniczeń podmiotowych co do udziałowców zagranicznych; mogą być nimi zarówno osoby prawne jak i osoby fizyczne oraz spółki nie posiadające osobowości prawnej.

Ponieważ w ustawie zastrzeżono, że udziały wspólników polskich w kapitale spółki nie mogą być niższe niż 51% kapitału spółki, przeto spółki te zawsze będą miały status prawny jednostek gospodarki uspołecznionej. Mimo to jednak, w myśl art. 38 ustawy spory, w których stroną jest spółka z udziałem zagranicznym, zostały poddane kompetencji sądów powszechnych. Jest to kolejny w ustawodawstwie reformy gospodarczej wypadek wyłączenia z kompetencji PAG spraw jednostek gospodarki uspołecznionej.⁴⁵

Celem spółki z u.z. jest prowadzenie działalności gospodarczej polegającej na produkcji towarów i świadczeniu usług oraz ich sprzedaży w kraju i za granicą, z wyłączeniem działalności w zakresie drobnej wytwórczości. W tym ostatnim zakresie mogą być również tworzone przedsiębiorstwa w formie spółki z udziałem zagranicznym na podstawie ustawy z dnia 6.VII.1982 r. o zasadach prowadzenia na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne.⁴⁶ Udziałowcami ze strony polskiej mogą być, zgodnie z przepisami ustawy, przedsiębiorstwa państwowe drobnej wytwórczości, organizacje społeczne uprawnione do prowadzenia działalności gospodarczej, spółdzielnie zrzeszenia producentów i spółki krajowe prowadzące działalność w zakresie drobnej wytwórczości, osoby uprawnione do prowadzenia rzemiosła i innej działalności gospodarczej, a także osoby fizyczne podejmujące działalność gospodarczą wspólnie z zagranicznymi podmiotami gospodarczymi (art. 6 pkt 1). W przeciwieństwie do unormowań zawartych w ustawie o spółkach z udziałem zagranicznym, w spółkach tworzonych w zakresie drobnej wytwórczości nie zastrzega się generalnie większości udziałów polskich podmiotów gospodarczych. Zgodnie z art.

⁴⁵ Por. E. Gogołowicz, J. Mokry: Pomoc arbitrażu w czynnościach jednostek gospodarki uspołecznionej zmierzających do osiągnięcia porozumienia, PUG nr 12/85, s. 349 i powołaną tam literaturę.

⁴⁶ Tekst jednol.: Dz. U. z 1985 r. Nr 13, poz. 58.

15 ustawy organ wydający zezwolenie może wymagać, aby udział ten był wyższy niż 50% kapitału zakładowego, tylko w wypadkach uzasadnionych interesem społecznym lub gospodarczym. Nawet jednak gdyby udział ten był wyższy niż 50% kapitału zakładowego, a ze strony polskiej udziałowcami byłyby jednostki gospodarki uspołecznionej, do spółek tych stosuje się — z mocy art. 2 ustawy o drobnej wytwórczości⁴⁷ — przepisy dotyczące nie uspołecznionych jednostek drobnej wytwórczości.

Na bazie różnych form własności społecznej działają przedsiębiorstwa mieszane, których organizację i zasady funkcjonowania reguluje ustawa z dnia 10.VII.1985 r. o przedsiębiorstwach mieszanych.⁴⁸ Są to przedsiębiorstwa powstałe z kapitałów państwa i organizacji spółdzielczych, państwa i organizacji społecznych, a także państwa, organizacji spółdzielczych i organizacji społecznych. W myśl przepisów ustawy przedsiębiorstwo mieszane jest wyodrębnioną j.g.u., mającą — z chwilą wpisu do rejestru — osobowość prawną.⁴⁹

Jednostkami organizacyjnymi o charakterze mieszanym są również spółki wodne. Zakwalifikowanie ich jednak do kręgu j.g.u. może wywoływać kontrowersje. Podstawą prawną tych organizacji jest ustawa z dnia 24.X.1974 r. -Prawo wodne.⁵⁰ Członkami spółki mogą być zarówno osoby fizyczne jak i państwowe i inne uspołecznione jednostki organizacyjne. Jakkolwiek art. 11 prawa wodnego uznaje wyraźnie spółki za j.g.u., ze względu na wykonywane przez nie zadania gospodarcze związane z eksploatacją urządzeń wodnych, melioracyjnych itp., to jednak niektórzy przedstawiciele doktryny⁵¹ odmawiają charakteru j.g.u. tym spółkom wodnym, których członkami są wyłącznie osoby fizyczne. Brak jednak w prawie wodnym wyraźnego zaliczenia do kręgu j.g.u. związków spółek wodnych, które mogą być powoływane m.in. w celu wykonywania wspólnych zadań gospodarczych. Doktryna uznała je również za j.g.u.⁵²

Omawiając jednostki organizacyjne o mieszanym typie własności należy również dla porządku wymienić przewidziane w pra-

⁴⁷ Patrz przypis 36.

⁴⁸ Dz. U. Nr 32, poz. 142.

⁴⁹ Szerzej na ten temat — por.: J. Okolski: Przedsiębiorstwa mieszane w gospodarce uspołecznionej w świetle nowej ustawy, PUG nr 12/85, s. 341 i n.; J. Modrzejewski: Uwagi na tle ustawy o przedsiębiorstwach mieszanych, tamże, s. 361 i n.

⁵⁰ Dz. U. Nr 38, poz. 230. Por. także rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów z 20.VII.1979 r. w sprawie spółek wodnych i ich związków, Dz. U. Nr 17, poz. 109 z późn. zm.

⁵¹ Por. np. Z. Generowicz: Jednostki gospodarki (...), s. 93; autor ten uznaje za j.g.u. tylko takie spółki wodne, których członkami są wyłącznie j.g.u. Podobne stanowisko zajmuje J. Krajewski: Sytuacja prawna (...), s. 42.

⁵² Por. np. K. Korzan: op. cit., s. 124, a także W. Bober: op. cit. s. 1306.

wie bankowym⁵³ banki państwowo-spółdzielcze, a także banki w formie spółki akcyjnej.

Powyższe zestawienie, obrazujące różnorodność typów i form strukturalnych jednostek organizacyjnych i ich różne zadania oraz zakres prowadzonej działalności gospodarczej, wskazuje jednocześnie na skalę trudności w zakwalifikowaniu poszczególnych podmiotów do kategorii jednostek gospodarki społeczno-nej. Co prawda skutki tej kwalifikacji, wobec treści art. 1 § 2 k.c., są w prawie cywilnym materialnym praktycznie zniwelowane, jednakże np. już na terenie prawa procesowego rozróżnienie to nabiera — ze względu na treść art. 14 k.p.c. — istotnego znaczenia interpretacyjnego.

III. JEDNOSTKI GOSPODARKI USPOŁECZNIONEJ W POZAKODEKSOwych AKTACH NORMATYWNYCH

Ze względu na cele niniejszego opracowania pożądane jest m. zd. omówienie zakresu podmiotowego zarówno wybranych aktów normatywnych wydawanych do realizacji szczególnych potrzeb obrotu na podstawie art. 2 i 384 k.c., jak i innych aktów, których adresatem są jednostki gospodarki społeczno-nej.

Na wstępie stwierdzić trzeba, że analiza pod wymienionym wyżej kątem obu grup pozakodeksowych aktów normatywnych wykazuje ogromną różnorodność, żeby nie powiedzieć — nawet dowolność w przypisywaniu w nich przymiotu j.g.u. różnym podmiotom. Nie ułatwia to ani rozumienia, ani praktycznego stosowania tych przepisów. Na tym tle wyłaniają się wątpliwości natury ogólnej, których rozstrzygnięcie ma doniosłe znaczenie praktyczne, a mianowicie:

- a) jak należy ustalić krąg adresatów tych norm prawnych, które posługując się pojęciem j.g.u., nie wskazują jednak, jakie konkretnie podmioty należy przez ten termin rozumieć,
- b) czy podmioty uznane za j.g.u. w konkretnym akcie normatywnym nabywają tę cechę tylko w zakresie stosunków normatywnych ustawą szczególną, czy też cecha ta nabiera znamion trwałości rozciągającej się na inne stosunki prawne,⁵⁴

Pierwsze pytanie odnosi się w głównej mierze do ogólnych warunków umów wydawanych na podstawie art. 2 i 384 k.c. I tak np. uchwała Rady Ministrów nr 207 z dnia 27.IX.1982 r. w sprawie umów sprzedaży oraz umów dostawy między jednostkami gospodarki społeczno-nej⁵⁵ operuje jedynie pojęciem kupującego, sprzedawcy i kontrahenta i pozostawia tym samym otwartą kwestię rozszyfrowania, jakie jednostki mogą w tej roli wystąpić.

⁵³ Ustawa z dnia 26.II.1982 r., Dz. U. z 1982 r. Nr 7, poz. 56.

⁵⁴ Por. A. Wolter: Osoby fizyczne i osoby prawne (...), s. 31; J. Krajewski: Sytuacja prawna (...), s. 39—41.

⁵⁵ M.P. Nr 26, poz. 235 (załącznik) z późn. zm.

Uchwała Rady Ministrów nr 11 z dnia 11.II.1983 r. w sprawie ogólnych warunków umów o prace projektowe w budownictwie oraz o wykonanie inwestycji, robót i remontów budowlanych⁵⁶ posługuje się terminem: „jednostka projektowania”, „wykonawca zamówienia” i „zamawiający” na określenie tych j.g.u., które są adresatami unormowania.

Analogiczna sytuacja występuje w uchwale Rady Ministrów nr 17 z dnia 18.II.1983 r. w sprawie ogólnych warunków umów między jednostkami gospodarki społecznej a osobami fizycznymi o świadczenie usług w zakresie prowadzenia punktów sprzedaży detalicznej, placówek usługowych, zakładów hotelarskich i obozowisk turystycznych,⁵⁷ gdzie zbiorczym terminem „zlece-niodawca” określa się te j.g.u., które mogą zawierać umowy z osobami fizycznymi.

Podobnie w uchwale Rady Ministrów nr 71 z dnia 13.VI.1983 r. w sprawie ogólnych warunków umów sprzedaży detalicznej towarów oraz ogólnych warunków gwarancyjnych dotyczących towarów trwałego użytku sprzedawanych przez jednostki handlu detalicznego⁵⁸ jednostka gospodarki społecznej prowadząca sprzedaż towarów w sklepach określona jest pojęciem „sprzedawca”, natomiast każda jednostka gospodarki społecznej prowadząca sprzedaż detaliczną nazywana jest „jednostką handlu detalicznego”.

W zarządzeniu Ministra Gospodarki Materiałowej z dnia 22.IV.1980 r. w sprawie ogólnych warunków umów o świadczenie usług magazynowych między jednostkami gospodarki społecznej⁵⁹ operuje się terminami „usługodawca” i „usługobiorca”, którymi określa się jednostkę gospodarki społecznej wykonującą usługi magazynowe lub na rzecz której wykonywana jest usługa.

W ogólnych warunkach ubezpieczenia mienia jednostek gospodarki społecznej od ognia i innych zdarzeń losowych oraz maszyn elektrycznych od szkód elektrycznych⁶⁰ występuje pojęcie „ubezpieczających” na określenie j.g.u., z którymi PZU zawiera umowy ubezpieczenia.

Z innych pozakodeksowych aktów normatywnych tytułem przykładu wymienić jeszcze można uchwałę nr 17 Rady Ministrów z dnia 20.I.1982 r. w sprawie oprocentowania środków na rachunkach bankowych jednostek gospodarki społecznej,⁶¹ a także

⁵⁶ M.P. Nr 8, poz. 47 (załącznik nr 1 i 2).

⁵⁷ M.P. Nr 7, poz. 44.

⁵⁸ Mon. Pol. Nr 21, poz. 183 (zał. Nr 1 i 2).

⁵⁹ M.P. Nr 13, poz. 60 z późn. zm.

⁶⁰ Zał. nr 1 do obwieszczenia Prezesa PZU z dnia 30.XI.1985 r. w sprawie ogłoszenia ogólnych warunków ubezpieczenia mienia jednostek gospodarki społecznej i nie społecznej od ognia i innych zdarzeń losowych oraz taryf za te ubezpieczenia, M.P. Nr 45, poz. 289.

⁶¹ M.P. Nr 3, poz. 13.

prawo bankowe,⁶² które nakładając konkretne obowiązki związane z gromadzeniem środków na rachunku bankowym i przeprowadzeniem rozliczeń na jednostki gospodarki społecznej, nie precyzuje kręgu podmiotowego j.g.u. Może to spowodować trudności w praktycznym działaniu tych jednostek, których zaliczenie do kategorii j.g.u. jest wątpliwe.

W wymienionych wyżej wypadkach należy uznać, że normodawca, posługując się terminem j.g.u. bez bliższego precyzowania jego zakresu, traktuje to pojęcie jako już znane. W związku z tym ustalony na podstawie norm kodeksu cywilnego krąg jednostek gospodarki społecznej powinien być bez zmian stosowany do tego rodzaju przepisów szczególnych, jakkolwiek — jak to wskazano wyżej — problem leży w tym, że na podstawie przepisów ogólnych zakwalifikowanie do j.g.u. niektórych podmiotów o nietypowym charakterze może nastroczać trudności.

Osobną grupę stanowią te akty normatywne, które krąg j.g.u. ustalają inaczej (tj. wężiej lub szerzej) niż przepisy kodeksowe. Dla przykładu wymienić tu można ustawę z dnia 26.II.1982 r. o opodatkowaniu jednostek gospodarki społecznej,⁶³ która do j.g.u. zalicza m.in. organizacje polityczne, społeczne i zawodowe, nazywając je dalej jednostkami gospodarczymi. Do tej ustawy odsyła w kwestii adresatów swych unormowań także rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 31.VII.1982 r. w sprawie szczegółowych zasad obliczenia podatków, terminów i trybu płatności oraz trybu sporządzania i przedstawiania organom podatkowym rozliczeń (deklaracji) podatkowych przez jednostki gospodarki społecznej.⁶⁴

Inaczej natomiast rzecz ujmuje rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19.VIII.1985 r. w sprawie zasad rozliczeń pieniężnych jednostek gospodarki społecznej,⁶⁵ które nakazuje stosowanie przepisów dotyczących tych rozliczeń tylko odpowiednio do organizacji politycznych, zawodowych i innych niż wymienione w § 1 ust. 1 pkt 5 rozporządzenia (czyli innych niż organizacje społeczne prowadzące działalność gospodarczą) oraz do stowarzyszeń zarejestrowanych.

Przykład szczególnie zawilego i nieprecyzyjnego określenia granic pojęcia j.g.u. prezentuje art. 124 ust. 1 ustawy z dnia 19.X.1972 r. o wynalazczości,⁶⁶ według którego „przepisy ustawy dotyczące jednostek gospodarki społecznej stosuje się do jednostek gospodarki społecznej będących osobami prawnymi, jak również odpowiednio do państwowych jednostek organiza-

⁶² Ustawa z dnia 26.II.1982 r., Dz. U. Nr 7, poz. 56.

⁶³ Tekst jednol.: Dz. U. z 1986 r. Nr 8, poz. 45.

⁶⁴ Dz. U. Nr 24, poz. 171.

⁶⁵ Dz. U. Nr 42, poz. 284.

⁶⁶ Tekst jednol.: Dz. U. z 1984 r. Nr 33, poz. 177.

cyjnych nie posiadających osobowości prawnej oraz do organizacji zawodowych, spółdzielczych, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych w zakresie ich działalności gospodarczej i naukowej". W dyspozycji tej normy dostrzega się wyraźną sprzeczność. Jeżeli określenie „j.g.u. będące osobami prawnymi” odnosić do treści art. 33 § 1 k.c., to do j.g.u. zaliczyć należy także spółdzielnie i ich związki, a zatem przepisy ustawy o wynalazczości należałoby stosować do nich wprost i bez żadnych ograniczeń, a nie odpowiednio, i to tylko w zakresie ich działalności gospodarczej i naukowej. Z analizy treści tego przepisu wynika, że ustawodawca przez określenie „j.g.u. posiadające osobowość prawną” rozumie tylko państwowe jednostki organizacyjne posiadające osobowość prawną. Natomiast państwowe jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej ustawodawca uznał za j.g.u. tylko w zakresie ich działalności gospodarczej i naukowej.

Wspomnieć tu wypada, że uwagi dotyczące braku prawidłowej redakcji tego przepisu wielokrotnie zgłaszane były w literaturze.⁶⁷ Żałować należy, że słuszne postulaty przedstawicieli doktryny co do konieczności bardziej precyzyjnego i jasnego sformułowania omawianego przepisu w celu uniknięcia trudności w jego interpretacji nie zostały jednak przez ustawodawcę uwzględnione, chociaż była po temu sposobność przy okazji nowelizowania przepisów ustawy.

Interesujący wariant terminologiczny znajdujemy również w ustawie z dnia 16.XI.1960 r. o prawie geologicznym.⁶⁸ W myśl art. 4 ust. 1 tej ustawy „prace geologiczne prowadzą powołane w tym celu przedsiębiorstwa i inne instytucje państwowe (...)”, a „przedsiębiorstwem geologicznym w rozumieniu ustawy jest przedsiębiorstwo lub inna instytucja państwowa, która prowadzi prace geologiczne”. Należałoby wnioskować, że użyte w tekście ustawy pojęcie „inne instytucje państwowe” oznacza inne (poza przedsiębiorstwami) państwowe jednostki organizacyjne, które łącznie z jednostkami nie będącymi państwowymi jednostkami organizacyjnymi ustawodawca uznaje za j.g.u., nie używając jednak *expressis verbis* tego terminu.⁶⁹ Wynika to z porównania treści art. 5 ust. 1 („jednostki gospodarki niepaństwowej mogą prowadzić prace geologiczne tylko po uzyskaniu zezwolenia

⁶⁷ Por. np.: A. Szewc: Wynalazki pracownicze w prawie polskim, Warszawa, 1976, s. 23 i n.; także A. Staszaków: Założenia regulacji prawnej ruchu racjonalizatorskiego — Prace Naukowe U.SI., „Problemy Prawa Wynalazczego i Patentowego” 1980, nr 6, s. 40—41.

⁶⁸ Dz. U. Nr 52, poz. 303.

⁶⁹ Należy zauważyć, że pojęcie „instytucja państwowa” często występowało w aktach normatywnych wydawanych w latach 50. i 60., przy czym zakres tego pojęcia był bardzo różny. Por. w tej kwestii np. S. Kalicka: op. cit., s. 326 i n., a także: J. Krajewski: Odpowiedź na pytanie (...), s. 57, Z. Rzepka: Jednostki gospodarki (...), s. 226 i Z. Generowicz: Strony w postępowaniu (...), s. 70.

(...)" (i art. 5 ust. 3) „Wydawanie zezwoleń na prowadzenie prac geologicznych przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej następuje na zasadach ogólnych przepisów o wykonywaniu przemysłu, rzemiosła, handlu i niektórych usług przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej”).

Odmienny układ pojęciowy zastosowano w dekreście z dnia 6.V.1953 r. — Prawo górnicze,⁷⁰ gdzie w art. 5 stwierdza się, że „prawo wydobywania kopalin służy wyłącznie Państwu, jeżeli prawo górnicze nie stanowi inaczej”. Natomiast w myśl art. 30 wyłączne prawo do wydobywania kopaliny przysługuje przedsiębiorstwu górniczemu; jest nim „przedsiębiorstwo lub inna instytucja, która wydobywa kopaliny” (art. 10). Jeżeli uwzględnimy nadto treść art. 6 ust. 1, według którego niektóre kopaliny mogą być wydobywane również przez niepaństwowe jednostki gospodarki uspołecznionej na podstawie zezwolenia, to należy dojść do wniosku, że dekret, nie używając wyraźnie pojęcia j.g.u., podzielił j.g.u. na państwowe i niepaństwowe jednostki. Do państwowych należy Państwo działające przez przedsiębiorstwa i inne państwowe jednostki organizacyjne wydobywające kopaliny. Jednostki te występują w dekrecie — podobnie jak w prawie geologicznym — pod szyldem „instytucji”.

Podsumowując powyższe uwagi, stwierdzić należy, że gramatyczna wykładnia cytowanych przepisów przemawia za przyjęciem tezy ograniczającej cechę j.g.u. wyłącznie do stosunków prawnych normowanych ustawą szczególną. Wadą jednakże takiego rozwiązania jest utrzymywanie podwójnego charakteru określonych podmiotów, które dla pewnej grupy stosunków byłyby traktowane jako j.g.u., natomiast nie miałyby tego przymiotu w odniesieniu do pozostałych stosunków prawnych.

Odmienny pogląd w tej materii reprezentuje J. Krajewski,⁷¹ który twierdzi, że podmioty uznane za j.g.u. w przepisach szczególnych powinny być uważane za takie również w sprawach wynikających ze stosunków prawnych nie normowanych przepisami szczególnymi. Autor uzasadnia tę tezę zasadniczą przyczyną rozszerzenia przez przepisy szczególne kręgu j.g.u., jaką jest — jego zdaniem — wzgląd na ochronę mienia społecznego. Do przyjęcia tego stanowiska brak jest podstawy prawnej, a ponadto nie wydaje się ono racjonalne, ponieważ nadmiernie rozszerza kategorię j.g.u. o podmioty, które do tej grupy nie powinny być zaliczane.

IV. Wnioski

Przeprowadzona wyżej analiza odpowiednich przepisów kodeksu cywilnego i wybranych pozakodeksowych aktów normatywnych

⁷⁰ Tekst jednol.: Dz. U. z 1978 r. Nr 4, poz. 12.

⁷¹ J. Krajewski: *Sytuacja prawna (...)*, s. 39.

świadczy o znacznej chwiejności terminologicznej w ustalaniu zakresu podmiotowego jednostek gospodarki uspołecznionej. O ile zakwalifikowanie pewnych nietypowych jednostek do kategorii j.g.u. na podstawie przepisów kodeksu cywilnego może być kłopotliwe, o tyle jednoznaczna kwalifikacja tych podmiotów jako j.g.u. na podstawie przepisów pozakodeksowych aktów normatywnych staje się wręcz niemożliwa. Akty te bowiem ustalają krąg jednostek określonych mianem j.g.u. *de casu ad casum*, w zależności od celu i materii unormowania. Przyznać jednak trzeba, że te problemy interpretacyjne stają się w pewnym sensie zrozumiałe, a to wobec otwarcia szerokiego pola dla wszelkich inicjatyw podmiotów gospodarczych, powstawania różnorodnych nowych jednostek organizacyjnych o różnej strukturze, w których zaangażowane są kapitały państwowe, spółdzielcze, społeczne, a nawet osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą oraz kapitały zagraniczne.

Nasuwa się w związku z tym konkluzja, że w obecnym stanie legislacji jednostka gospodarki uspołecznionej to nie konkretna jednostka organizacyjna o określonych zadaniach, a tylko nierwała cecha, w którą normodawca wyposaża poszczególne podmioty lub ich niewyposaża albo wyposaża tylko częściowo, odpowiednio do rodzaju wykonywanych przez te podmioty zadań i ich miejsca w planie społeczno-gospodarczym.

Nie bez znaczenia jest również zamazywanie się zakresu podmiotowego kompetencji sądu i arbitrażu gospodarczego (zjawisko wyłączenia z kognicji PAG j.g.u. i poddawania ich sporów kompetencji sądu, gdy tymczasem PAG rozpatruje również spory między jednostkami nie będącymi j.g.u.).⁷²

Wszystko to prowadzi to wniosku, że termin j.g.u. traci, a właściwie już utracił normatywną treść, zamierzoną pierwotnie przez ustawodawcę w przepisach ogólnych prawa cywilnego.

Konieczność zachowania niezbędnej precyzji językowej w aktach normatywnych (zwłaszcza w tak istotnej kwestii, jak jednoznaczne określenie adresatów unormowania) skłania do zgłoszenia postulatu *de lege ferenda* rezygnacji z operowania nieostrym terminem j.g.u.

W niektórych przepisach ustawodawstwa gospodarczego pojawiają się już zresztą symptomy zmiany stosowanej terminologii. Tak np. w ustawie o opodatkowaniu jednostek gospodarki uspołecznionej⁷³ wymienionym w art. 1 podmiotom nadaje się miano

⁷² Por. M. Sawczuk: Rola państwowego arbitrażu gospodarczego w gospodarce uspołecznionej, Ann. Univ. M. C. Skłodowska, Lublin, Vol. XXIX, 3, Sectio G, s. 61 i n. Por. także: A. Klein, A. Rosienkiewicz: Problem rozstrzygnięcia sporów pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej, PUG nr 2/83, s. 35 i 36; L. Bar: Funkcjonowanie instytucji prawnych reformy gospodarczej, PIP nr 4/86, s. 18 i 19.

⁷³ Cyt. w przypisie 68.

„jednostek gospodarczych”. Zmiana ta nie jest wprawdzie w pełni konsekwentna, a to wobec zachowania w tytule ustawy terminu j.g.u., jednakże jest o tyle słuszna, że zakres podmiotowy ustawy obejmuje właśnie jednostki gospodarcze, z których nie wszystkie mogą być uznane za j.g.u. Gdyby zatem ustawodawca adekwatnie do treści unormowania użył w tytule pojęcia „jednostki gospodarcze”, odpadłaby kwestia ustalania — uwzględniając potrzeby tego aktu — zakresu podmiotowego pojęcia j.g.u.

Z innych unormowań przykładem rezygnacji z operowania nieostrym terminem j.g.u. jest również terminologia zastosowana w ustawie z dnia 6.VII.1982 r. o radcach prawnych.⁷⁴ W ustawie tej użyto pojęcia „jednostka organizacyjna” na oznaczenie taksonomicznie wymienionych państwowych i spółdzielczych jednostek organizacyjnych, a także organizacji społecznych i spółek z udziałem kapitału uspołecznionego (art. 4 ustawy). Przyjęcie takiej godnej polecenia w moim przekonaniu, techniki legislacyjnej powoduje, że redakcja tego unormowania jest zrozumiała i eliminuje konieczność interpretacji treści użytych w nim pojęć.

Kwestię użyteczności pojęcia j.g.u., zwłaszcza w przepisach regulujących obrót gospodarczy, należy również rozpatrywać w aspekcie założeń realizowanej w naszym kraju reformy gospodarczej. Zagadnienie sprowadza się do pytania, czy przez oparcie się na założeniach programowych reformy słuszne jest dalsze utrzymywanie wyodrębnienia normatywnego podmiotów określanych terminem j.g.u. i szczególnego reżymu prawnego dla tzw. obrotu uspołecznionego.

Lektura „Kierunków reformy gospodarczej”⁷⁵ dostarcza jednoznacznej odpowiedzi na postawione pytanie. Zgodnie z tezą 16 i 17 w nowym modelu gospodarowania wszystkie sektory własności powinny mieć, w sferze ich działalności, równoprawne warunki rozwoju, a powiązania między jednostkami gospodarczymi, niezależnie od ich sektorowej przynależności, powinny być regulowane przez ogólne normy prawa. Przy zachowaniu więc wielosektorowości jako trwałej cechy gospodarki zakłada się swobodę zawierania transakcji kupna-sprzedaży przez wszystkich uczestników rynku bez względu na rodzaj własności, jaki reprezentują. Wymaga to równoprawnego traktowania przedsiębiorstw wszystkich sektorów gospodarki, zniesienia ograniczeń i rygorów.

Z założeń programowych reformy wynika zatem, że przewiduje się radykalną przebudowę modelu funkcjonowania gospodarki, w którym — przy zachowaniu centralnego planowania i odpowiednim wykorzystaniu środków ekonomicznych — samodzielne

⁷⁴ Dz. U. Nr 19, poz. 145.

⁷⁵ Zamieszczonych (w:) Polska reforma gospodarcza, Warszawa 1983, s. 118 i 119.

podmioty gospodarcze podejmować będą swobodnie decyzję gospodarcze i samodzielnie ponosić konsekwencje za nie.⁷⁶

Zakładane więc „równe szanse w obrocie” nie mogłyby być realizowane przy utrzymaniu w dalszym ciągu specyfiki obrotu uspołecznionego i odmiennego traktowania na rynku j.g.u. tylko dlatego, że reprezentują one własność społeczną.⁷⁷ W warunkach bowiem nowego modelu gospodarowania zacierą się różnica pomiędzy działalnością jednostek uspołecznionych i nie uspołecznionych, natomiast sprawą o zasadniczym znaczeniu jest rozróżnienie między działalnością gospodarczą a działalnością niegospodarczą. Konsekwencją tych założeń jest teza, że warunkiem realizacji reformy w całości jest zniesienie dyferencjacji regulacji prawnej na podstawie kryterium podmiotowego, a zwłaszcza rezygnacja z wyodrębniania umów między jednostkami gospodarki uspołecznionej.⁷⁸ Proponuje się natomiast wyodrębnienie profesjonalnego obrotu gospodarczego i obrotu „konsumenckiego”.⁷⁹ Jednocześnie prezentowane są koncepcje⁸⁰ modyfikacji treści art. 2 i 384 k.c., tak aby dawały one podstawę do działalności legislacyjnej obejmującej wszystkie podmioty występujące zawodowo w obrocie.

W literaturze podnosi się wątpliwość, czy odstępstwo od szczególnej regulacji prawnej obrotu między j.g.u. nie naruszy konstytucyjnej zasady ochrony własności społecznej, którą to własność reprezentują właśnie j.g.u.⁸¹

Wydaje się, że nic nie stoi na przeszkodzie realizacji tej zasady wyrażonej w przepisach kodeksu cywilnego (np. w art. 355 § 2), który wymaga wyższego stopnia staranności, jeżeli zobowiązanie dotyczy mienia społecznego, lub w art. 129 nakazującym interpretację przepisów kodeksu z uwzględnieniem szczególnej ochrony własności społecznej.⁸² Przepisy kodeksu cywilnego mają

⁷⁶ Interesującą ocenę istoty i zakresu samodzielności organizacji spółdzielczych na podstawie nowego prawa spółdzielczego podaje E. Słotwiński: Współdziałanie spółdzielni spóżywców z organami władzy i samorządu terytorialnego — Materiały na posiedzenie Rady Naukowej przy Zarządzie „Spolem”, CZSS (do użytku wewnętrznego), Warszawa, maj 1986.

⁷⁷ Por.: E. Lętowska: O kryteriach podmiotowego zróżnicowania regulacji obrotu cywilnoprawnego, PUG nr 5/83, s. 139; Cz. Zulawska: Niektóre aspekty legislacyjne umów w warunkach reformy gospodarczej, PUG nr 5/83, s. 135.

⁷⁸ Por. np. A. Rembieliński: Problem nowelizacji kodeksu cywilnego, PUG nr 5—6/84, s. 146.

⁷⁹ Por. np. E. Lętowska, op. cit., s. 140. Także L. Stępmiak: Problem jednolitej regulacji profesjonalnego obrotu gospodarczego, PUG nr 5—6/84, s. 141 i n.

⁸⁰ Aprobowane już zresztą przez Radę Legislacyjną przy Prezesie Rady Ministrów — por. w tej kwestii: Raport o stanie prawa, Notatnik (R.T.), PUG nr 2/88, s. 50.

⁸¹ Na przykład W. Opalski: Uwarunkowania wyodrębnienia normatywnego oraz specyfika obrotu uspołecznionego, PUG nr 5/83, s. 141 i n.

⁸² Na kontrowersyjność przepisów kodeksu cywilnego dotyczących ochrony mienia państwowego zwraca uwagę L. Stępmiak: op. cit., s. 140. Por. także A. Stelmachowski: Wstęp do teorii prawa cywilnego, Warszawa 1984, s. 204.

charakter zasad ogólnych odnoszących się do wszystkich podmiotów stosunków cywilnoprawnych, a więc zasada ochrony własności społecznej może i powinna być realizowana także w warunkach wprowadzania równości stron w obrocie gospodarczym. Powinna ona być także realizowana przez sąd i arbitraż w toku rozpoznawania sporów.

Jak wynika z powyższych rozważań, wyodrębnienie j.g.u. w przepisach regulujących obrót gospodarczy w warunkach realizacji zasad reformy gospodarczej nie znajduje uzasadnienia, a rosnąca samodzielność podmiotów gospodarczych przemawia wręcz za zniesieniem uprzywilejowanej pozycji j.g.u.⁴³ Nie wyklucza to oczywiście możliwości — i potrzeby — różnego kształtowania przez normodawcę w innych dziedzinach sytuacji poszczególnych podmiotów przez odpowiednie wykorzystanie środków polityki kredytowej, podatkowej itp.

Realizacja założeń programowych reformy gospodarczej jest procesem długofalowym, uzależnionym od konkretnych realiów i zadań określanych centralnym planem społeczno-gospodarczym. Liczne akty reformy gospodarczej dostarczają wiele przykładów wprowadzania stopniowych zmian zarówno w sferze zasad sterowania procesami gospodarczymi jak i organizacji rynku. W związku z tym modyfikacja roli i miejsca jednostek gospodarki uspołecznionej w nowym modelu gospodarczym stała się nieodzowna.

---

⁴³ Por. T. Ereciński: Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego, PIP nr 4/88, s. 33 i cyt. tam literaturę.

HENRYK ŁAKOMY

O WŁAŚCIWY DOBÓR MATERIAŁÓW PORÓWNAWCZYCH DO IDENTYFIKACYJNYCH BADAŃ NAD PISMEM RĘCZNYM I PODPISAMI

Artykuł omawia podstawowe zasady doboru materiałów porównawczych do identyfikacyjnych badań nad pismem ręcznym i podpisami — na tle uwarunkowań psychologicznych, fizjologicznych i motorycznych, związanych ze specyfiką pisania.

Sądy, rozpoznając różnorodne spory, wydają czasem postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego z dziedziny badania dokumentów.

Pomijając definicję procesową i kryminalistyczną dokumentu,